

Grzegorz Kęsik

Kształtowanie miejskiej przestrzeni historycznej w Ciechanowie na podstawie planu miasta z 1851 roku

Zarys treści: Rozdział dotyczy problematyki kształtowania miejskiej przestrzeni historycznej na podstawie archiwalnej mapy wielkoskalowej. Mowa tutaj o planie miasta z 1851 roku autorstwa Joachima Łuszczewskiego, znanego mazowieckiego geometry. Plan ten, wykonany w skali 1:1 500, znaleziony w 1989 roku w Archiwum Państwowym w Petersburgu, dopiero w 2017 roku został „sprowadzony” do Polski w postaci cyfrowej. Jedyne oryginalne plany (wykonanego pierwotnie w trzech egzemplarzach), który był przechowywany w Polsce, uległ zniszczeniu we wrześniu 1939 roku podczas niemieckich nalotów na Warszawę. Ponadto w Archiwum Państwowym w Płocku odnaleziono w 2003 roku rejestr siedzib miasta Ciechanowa (wykonany przez tego samego geometrę), który to dokument okazał się w pełni zgodny ze wspomnianym planem. Rzeczone archiwalia (plan i rejestr) tworzą cenne znalezisko w skali Mazowsza, gdzie poza Warszawą i Płockiem, przetrwało bardzo niewiele tak dokładnego, wielkoskalowego XIX-wiecznego materiału kartograficznego. Plan oraz rejestr stwarzają możliwości „przywrócenia” (przy pomocy tablic informacyjnych, badań archeologicznych lub dużych inwestycji infrastrukturalnych) niektórych dawnych miejsc we współczesnej przestrzeni historycznej miasta.

Słowa kluczowe: miejska przestrzeń historyczna, polityka lokalna, Ciechanów, plan i rejestr siedzib Ciechanowa, XIX w., Joachim Łuszczewski.

Wprowadzenie

Architektura i urbanistyka najstarszej części Ciechanowa, podobnie jak wielu innych polskich miast historycznych nienależących do sztandarowych (z punktu widzenia utrwalenia narodowego etosu) zabytkowych zespołów urbanistycznych, kształtowana była według standardowych środków planistycznych – zarówno w okresie PRL, jak również po przemianach ustrojowych. Ówczesna polityka przestrzenna bardzo często nie uwzględniała lokalnych uwarunkowań kulturowych, a nawet (zwłaszcza po roku 1975, kiedy to miasto stało się stolicą jednego z 49 województw) wręcz celowo starała się zatrzeć indywidualny charakter dawnej przestrzeni, poświęcając ją w imię źle rozumianej idei postępu oraz nowoczesności (Kęsik 2016). Także pewne obiektywne uwarunkowania, jak planowe

wyburzenie żydowskiej części Ciechanowa przez Niemców w czasie II wojny światowej, pod budowę nowego miasta – Zichenau – a także powojenna zabudowa blokami tego pustego obszaru sprawiły, iż pomimo wpisania układu urbanistycznego centrum do rejestru zabytków (w 1992 r.) wciąż nie jest on w praktyce traktowany jak przestrzeń historyczna. We wspomnianej przestrzeni najbardziej cenny jest układ ulic, który pomimo częściowych zniszczeń w okresie okupacji niemieckiej, wciąż niewiele różni się od układu XIX-wiecznego (przedregulacyjnego), mającego z kolei wiele wspólnych cech ze średniowiecznym układem urbanistycznym, powstałym w wyniku przeniesienia Ciechanowa na nowe miejsce i drugiego etapu lokacji na prawie chełmińskim w roku 1400 (Kęsik 2017: 12–39).

Celem niniejszego rozdziału jest próba wskazania nowych uwarunkowań dla polityki lokalnej wobec przestrzeni historycznej miasta, na podstawie planu i rejestru siedzib Ciechanowa z 1851 roku – niedawno opublikowanych jako reprodukcje wraz z poświęconą im książką (Kęsik 2019). Polityka kształtująca lokalną przestrzeń Ciechanowa w chwili obecnej *de facto* nie istnieje, jednakże zgromadzone dotychczas źródła historyczne (dokumentacyjne i kartograficzne) stwarzają dogodne możliwości, aby taką politykę zainicjować – zarówno w węższym (w postaci upamiętnienia określonych miejsc), jak i w szerszym zakresie (w postaci kompleksowej rewaloryzacji całego zabytkowego obszaru). Podczas pisania rozdziału autor korzystał zarówno ze źródeł archiwalnych, jak również z opracowań (także z własnych, wcześniejszych publikacji).

XIX-wieczna kartografia Ciechanowa

Poprzedzając omówienie planu i rejestru z 1851 roku oraz ich wpływu na możliwości kształtowania współczesnej przestrzeni miasta, warto także wskazać na inne zachowane XIX-wieczne źródła kartograficzne dotyczące Ciechanowa. Materiał ten, zwłaszcza w kategoriach wielkoskalowych, prezentuje się bowiem dość skromnie, co dodatkowo podnosi wagę znalezisk, jakimi są plan i rejestr siedzib miasta z 1851 roku.

Najstarszym znanym źródłem kartograficznym, prezentującym układ urbanistyczny Ciechanowa, jest mapa topograficzna Nowych Prus Wschodnich, autorstwa kwatermistrza von Steina, w skali 1:33 300, przedstawiająca stan na około 1797 rok. Mapa jest przechowywana (wraz z sekcją nr 74, prezentującą Ciechanów i okolice) w zbiorach Biblioteki Miejskiej w Berlinie (Staatsbibliothek zu Berlin). Podobna mapa, wzorowana na powyższej i przedstawiająca na jednej z sekcji miasto Ciechanów, w skali 1:155 000, to mapa Johanna Christopha von Textora, wydana w 1808 roku w Berlinie. Znajduje się ona w zbiorach Archiwum Głównego Akt Dawnych (AGAD) w Warszawie (Zbiór Kartograficzny, AK). Z XIX-wiecznych map topograficznych warto jeszcze wspomnieć o Topograficznej Karcie Królestwa Polskiego (znanej jako Mapa Kwatermistrzostwa)

autorstwa Karola Richtera, wydanej w skali 1:126000, a prezentującej stan na rok 1839. Tutaj również dość dokładnie odwzorowano ówczesną siatkę ulic w mieście (Biblioteka Narodowa).

Znacznie słabiej (przed odkryciem planu i rejestru z 1851 roku) prezentował się zachowany materiał wielkoskalowy dotyczący miasta (A. Bartoszewicz, H. Bartoszewicz 2012: 51–52). Pierwszy, dokładny plan Ciechanowa, sporządzono w okresie zaboru pruskiego (w latach 1795–1806) – niestety ani plan, ani jego kopia z 1820 roku (wymieniane bezpośrednio w dokumentach archiwalnych, jak również w przedwojennych opracowaniach katalogowych) najpewniej nie przetrwały do czasów współczesnych (Kęsik 2019: 38). W takiej sytuacji jedynymi zachowanymi planami, obejmującymi całość obszaru zabudowanego Ciechanowa, były do niedawna dwa odrębne szkice – z roku 1811 (AGAD, KRSW, vol. 4309) i z roku 1816 (AGAD, Kartografika z innych oddziałów). Oba szkice (bez podanej skali), w sposób jedynie przybliżony przedstawiają ówczesny układ ulic (wraz z ich nazwami), główne budowle w mieście oraz domy i place należące do Żydów (na drugim ze wspomnianych szkiców) – ponieważ oba dokumenty związane były z ówczesnymi próbami wytyczenia osobnego rewiru dla Starożytkowników (Bartoszewicz 2006).

Pozostałe plany Ciechanowa z XIX wieku są już wyłącznie planami częściowymi. Nie obejmują one całości obszaru zabudowanego, a jedynie wybrane jego fragmenty – głównie obszar na południe od Rynku zamieszkały przez Żydów, a wówczas odbudowywany po katastrofalnym pożarze z 19 sierpnia 1842 roku (Kęsik 2019: 8). Wspomniane plany z roku 1842 (AGAD, KRSW, vol. 4317) i z roku 1845 (AGAD, KRSW, vol. 4318), znajdują się w zbiorach warszawskiego archiwum. Również tam znajdują się plany budowli i gruntów należących do działającego w mieście od 1358 roku zakonu Augustianów – plany z lat 1865–66 (obejmujące jedynie grunty w obszarze zabudowanym), związane były z kasatą zakonu po upadku Powstania Styczniowego (AGAD, Zbiór Kartograficzny, 17-4). Ostatnim, wartym wspomnienia planem częściowym Ciechanowa, jest dokument związany z wytyczeniem nowego cmentarza żydowskiego – na wschód od miasta, przy trakcie na Pułtusk (Archiwum Państwowe M.St. Warszawy, Oddział w Mławie). Na wspomnianym planie zaznaczono fragment siatki ulic wraz z zabudową i granicami działek – dla obszaru na południowy wschód od Rynku.

Plan i rejestr siedzib miasta Ciechanowa z 1851 roku

Prezentowany w niniejszym rozdziale, a mogący być punktem wyjściowym także dla współczesnej polityki przestrzennej w mieście, plan i rejestr siedzib Ciechanowa z 1851 roku jest dziełem mazowieckiego geometry – Joachima Łuszczewskiego. Oprócz Ciechanowa, Łuszczewski wykonał plany i rejestry także dla wielu innych miast, przede wszystkim dla stolicy ówczesnego województwa – Płocka,

ale także dla Płońsk, Sochocin, Czerwińska, Wyszogrodu, Ostrowi Mazowieckiej, Raciąża, Mławy, Zakrocymia i Przasnysza (dwa ostatnie plany wspólnie z geometrą Mikołajem Śliwińskim). Niestety, bardzo niewiele prac Łuszczewskiego przetrwało do czasów współczesnych, przez co również i osoba tego geometry była do niedawna słabo rozpoznawalna. Tę biograficzną lukę wypełnia dość dobrze, niedawno wydana, monografia autora (Kęsik 2019). Plan (w skali 1:1 500) i rejestr siedzib Ciechanowa są jak dotąd najlepiej zachowanymi dziełami Joachima Łuszczewskiego, chociaż wciąż nie jest to pomiar kompletny, bowiem brakuje planu (w skali 1:5 000) oraz rejestru gruntów Ciechanowa. Plan gruntów po raz ostatni widziano niedługo po wojnie, w Biurze Pomiarów Powiatowej Rady Narodowej (Kazimierski, Warecka-Kosacka 1957: 14).

Plany Ciechanowa z 1851 roku (zarówno plan siedzib, jak i gruntów) wykonane zostały w trzech egzemplarzach. Ostatni (jak się wydaje) polski egzemplarz planu siedzib, w okresie międzywojennym zinwentaryzował i w sposób uproszczony przerysował architekt – Adam Kuncewicz (Kuncewicz 1929: XIII). Plan (wraz z innymi mapami dotyczącymi Ciechanowa) znajdował się wówczas w Archiwum Skarbowym w Warszawie i uległ zniszczeniu w czasie niemieckich nalotów na stolicę we wrześniu 1939 roku. W wyniku tych wydarzeń dysponowaliśmy przez bardzo długi czas jedynie uproszczonym odrysem Kuncewicza – odwzorującym wiernie układ ulic, ale bez nazw i bez wielu szczegółów zabudowy. W 1989 roku okazało się jednak, że jeden z egzemplarzy planu siedzib Ciechanowa z 1851 roku, odnalazł się w petersburskim archiwum (Centralne Państwowe Archiwum w St. Petersburgu). Dotarła do niego prof. Małgorzata Omilanowska. Efekty tej kwerendy opublikowano jednak dopiero w roku 2003, w formie katalogu wydanego przez Instytut Sztuki (Omilanowska 2003: 14). W tym samym czasie w Archiwum Państwowym w Płocku odnalazł się, pasujący do planu, rejestr siedzib Ciechanowa i został włączony do tamtejszego zasobu (Archiwum Państwowe w Płocku). Na plan trzeba było jednak jeszcze długo czekać, bowiem został on sprowadzony do Polski (w postaci skanu) dopiero w roku 2017, a dwa lata później reprodukcja planu oraz rejestru zostały opublikowane i udostępnione szerszemu odbiorcy (Kęsik 2019).

Plan siedzib Ciechanowa Joachima Łuszczewskiego jest odwzorowaniem niezwykle precyzyjnym, co pozwala na komputerową kalibrację tego dokumentu, zarówno względem współczesnych map geodezyjnych, jak również względem zdjęć satelitarnych centrum miasta (Affek 2012). Na dawnym planie wprowadzono nazwy ówczesnych ulic, wyróżniono osobnymi kolorami nie tylko rodzaj zabudowy (drewniana, pruski mur, murowana), ale także jej podstawowe cechy własnościowe (miejska, duchowna, prywatna: chrześcijańska i żydowska). Istotne uzupełnienia do treści planu wprowadza rejestr, są to imiona i nazwiska właścicieli nieruchomości oraz wiele dodatkowych informacji (m.in. rozmiary działek czy też funkcje niektórych budowli). Uzupełniające się plan i rejestr są istotnym

odkryciem nie tylko dla Ciechanowa, ale także w szerszej skali – mało jest bowiem tak dobrze zachowanych XIX-wiecznych planów miast na Mazowszu (por. A. Bartoszewicz, H. Bartoszewicz 2012). Jednocześnie, omawiane w niniejszym rozdziale archiwalia, stwarzają warunki ku temu, aby Ciechanów mógł zostać objęty projektem „Atlasu Historycznego Miast Polskich”, realizowanego obecnie pod przewodnictwem prof. Romana Czai przez Uniwersytet Mikołaja Kopernika w Toruniu (Atlas Historyczny Miast Polskich).

Kształtowanie miejskiej przestrzeni historycznej

Polityka wobec miejskiej przestrzeni historycznej, będąca zarówno częścią polityki przestrzennej, jak również istotnym składnikiem szeroko rozumianej polityki lokalnej jest tematem dość rzadko poruszonym i niezbyt chętnie podejmowanym wśród samorządowców. Wynika to zarówno z błędnego utożsamiania planowania przestrzennego (jako atrybutu władzy) głównie z poprzednim ustrojem, jak również (w tym przypadku) z rozproszenia wiedzy specjalistycznej między poszczególnych aktorów gry o przestrzeń historyczną – głównie architektów i konserwatorów zabytków. Tymczasem polskie ustawodawstwo to właśnie lokalnemu politykowi przyznaje prymat decyzyjny w planowaniu przestrzennym (Kęsik 2014).

Główni aktorzy polityki wobec miejskich przestrzeni historycznych

Oprócz wspomnianych wyżej architektów i konserwatorów zabytków, do głównych aktorów polityki wobec miejskiej przestrzeni historycznej należy zaliczyć także inwestorów oraz społeczność lokalną. Każdy z aktorów kieruje się odmiennymi preferencjami wobec określonych modeli zagospodarowania przestrzeni. Odmiennie preferencje aktorów wobec sześciu modeli kształtowania przestrzeni historycznej (konserwacji, restauracji, kreacji tradycyjnej, kreacji nowoczesnej, retrowersji i rekonstrukcji) wynikają z podzielanych przez nich wartości, doktryn zawodowych oraz interesów (Kęsik 2014). Wobec niektórych modeli zagospodarowania przestrzeni, takich jak kreacja tradycyjna, kreacja nowoczesna oraz rekonstrukcja – dość skrajnie rozbieżne preferencje (pomiędzy specjalistami a społecznością lokalną) stwarzają idealne pole działań dla lokalnego polityka, który powinien przede wszystkim reprezentować społeczność lokalną, tymczasem bardzo często zdaje się w tej materii na zdanie specjalistów (obarczonych doktrynami zawodowymi) lub hołduje potrzebom inwestora (kierującego się z kolei w pierwszej mierze zyskiem ekonomicznym). W ten sposób wartości estetyczne i kulturowe (których nośnikiem jest społeczność lokalna jako zbiorowość, a niekiedy pojedyncze jednostki) zostają w planowaniu przestrzennym zmarginalizowane i w rezultacie odrzucone.

Lokalizacja nieistniejących kościołów: św. Małgorzaty, św. Ducha i św. Piotra

Przekładając dane zawarte w planie i rejestrze z 1851 roku na współczesny obraz Ciechanowa warto zacząć od lokalizacji tych budowli, których w krajobrazie miasta już nie ma – po których nie pozostał żaden materialny ślad, a ślady niematerialne są bardzo często nieczytelne lub niezrozumiałe. Wiadomo bowiem (z wizytacji kościelnych), a także z XIX-wiecznych opisów Ciechanowa, że było tutaj niegdyś więcej świątyń niż zachowane do dzisiaj gotyckie kościoły: farny oraz poaugustiański. Dotychczas ustalono, że kościoły św. Małgorzaty (z 1427 r.) i św. Ducha (z 1533 r.) były murowane, a kościół św. Piotra (zapewne z końca XV w.) – drewniany (Grzybowski 1988: 85–87). Kościoły murowane zostały rozebrane pod koniec XVIII wieku – na materiał budowlany, natomiast kościół drewniany przestał istnieć być może nieco później, dopiero w wieku XIX (Grzybowski 1988). Dokładna lokalizacja tych świątyń była pewnym problemem, właśnie ze względu na brak dokładnego planu miasta z XIX wieku. Co prawda jeszcze przed II wojną światową Czesław Słoński (nauczyciel miejscowego gimnazjum, poeta i redaktor „Kroniki Ciechanowskiej”) na podstawie planów użyczonych mu przez ostatniego ordynata opinogórskiego, hr. Edwarda Krasieńskiego wskazał rzeczony miejsca (Pazyra 1976: 392), to jednak część badaczy nadal odnosiła się do tych lokalizacji z pewną rezerwą (Górczyk 2016). Natomiast prezentowane w niniejszym rozdziale plan oraz rejestr z 1851 roku nie pozostawiają w tej materii już żadnych istotnych wątpliwości.

Pozostałością po kościele św. Małgorzaty jest na rzeczonym planie i w rejestrze Plac św. Małgorzaty – duża działka (nr 258 1/6) należąca w 1851 roku do Probstwa – pomiędzy ulicami Małą i Wielką Świętomałgorzacką. Obecnie południową część działki zajmuje gmach Starostwa Powiatowego (dawny Urząd Wojewódzki, wzniesiony w 1977 r.), część północną przykrywa poszerzona ulica 17 Stycznia (fot. 1). Pozostałości kościoła św. Małgorzaty należałoby poszukiwać we wschodniej części działki, na parkingu przed wejściem głównym do Starostwa. Plan zatem „narzuca” potencjalnie interesujące miejsce do badań archeologicznych. Inną formą upamiętnienia dawnej świątyni mogłaby być tablica informacyjna przybliżająca jej historię, ustawiona przed nowym budynkiem.

W przypadku kościoła św. Ducha, pozostałością po świątyni jest na planie oraz w rejestrze pusta działka nr 238 1/2, należąca do aptekarza, Walentego Wolskiego, określona jako Świętoduska, znajdująca się u zbiegu ulic Warszawskiej i Nadfosnej (fot. 2). W przypadku tej lokalizacji badania archeologiczne mogłyby być utrudnione, ze względu na istniejącą tutaj kamienicę z początku XX wieku, niemniej jednak tablica informacyjna z historią kościoła jak najbardziej mogłaby być na wspomnianym budynku umieszczona.

Fot. 1. Obszar dawnego placu św. Małgorzaty – kalibracja planu z 1851 roku ze współczesnym zdjęciem satelitarnym

Źródło planu: Centralne Państwowe Historyczne Archiwum w St. Petersburgu, Akta Komitetu Techniczno-Budowlanego Ministerstwa Spraw Wewnętrznych, ф 1293, оп 171, д 306, л 1 (Odrys siedzib miasta Ciechanowa w Guberni Płockiej Powiecie Przasnyskim położonego)

Źródło zdjęcia satelitarnego: google.pl/maps

Fot. 2. Dawna działka Świątoduska, obecnie zabudowana kamienicą z początku XX wieku – kalibracja planu z 1851 roku ze współczesnym zdjęciem satelitarnym

Źródło planu i zdjęcia satelitarnego: jw.

Ostatni z kościołów, św. Piotra, znajdował się według planu i rejestru na działce nr 197 1/2, opisaney w 1851 roku jako cmentarz św. Piotra (fot. 3). W miejscu tym, po koniec XIX wieku, nastąpiła dość znaczna niwelacja terenu i budowa zakładu mechanicznego (Olszewski 2015: 17). Ceglany budynek wraz z działką (tzw. dom Lenców) wpisany jest obecnie do rejestru zabytków. Także i tutaj należałoby umieścić tablicę informacyjną z historią dawnej świątyni.

Fot. 3. Działka po dawnym cmentarzu św. Piotra (w górnej części zdjęcia widoczny kościół farny, w dolnej – poaugustiański) – kalibracja planu z 1851 roku ze współczesnym zdjęciem satelitarnym
Źródło planu i zdjęcia satelitarnego: jw.

Przywrócenie dawnego koryta rzeki Łydyni w pobliżu zamku

Również otoczenie najważniejszego zabytku Ciechanowa – zamku książęcego (budowli gotyckiej z początku XV wieku) – po międzywojennej regulacji rzeki Łydyni porośnięte łąką, mogłoby zostać przywrócone do stanu co najmniej z połowy XIX wieku (fot. 4). Istnienie planu z 1851 roku staje się tutaj ważnym argumentem w debacie o ewentualnym odtworzeniu zamkowej fosy, zwłaszcza w kontekście dotychczasowych błędów prowadzonej od 2005 roku tzw. rewitalizacji, która poprzez wprowadzenie nowoczesnych budowli na dziedziniec, zniszczyła już część walorów zabytkowych warowni (Kęsik 2011).

Fot. 4. Widok dawnego koryta rzeki Łydyni (przed regulacją) w pobliżu zamku – kalibracja planu z 1851 roku ze współczesnym zdjęciem satelitarnym

Źródło planu i zdjęcia satelitarnego: jw.

Rewaloryzacja centrum miasta – odbudowa południowej pierzei Rynku oraz odtworzenie ulicy Zakroczymskiej

Najdalej posuniętą działalnością, w kontekście polityki wobec historycznego centrum Ciechanowa, powinna być likwidacja niekorzystnych zmian przestrzennych, jakie nastąpiły w wyniku okupacji niemieckiej – zburzono wówczas m.in. południową pierzeję Rynku oraz zabudowę sąsiednich ulic, tworząc szeroką arterię komunikacyjną – jedną z alei nowego, niemieckiego Zichenau, a także stawiając przy niej jeden przeskalowany blok – tzw. halę pułtuską. Budowla ta przerwała dawny ciąg ulic obwodowych wokół starego miasta (Małowiecki 1996: 19–20), powodując dysonans urbanistyczny i późniejszy chaos komunikacyjny w tej części Ciechanowa. Odtworzenie dawnego odcinka ul. Zakroczymskiej (widocznego na planie z roku 1851, ale również na XX-wiecznych planach aż do 1941 roku) byłoby niewątpliwie dość poważną inwestycją infrastrukturalno-kulturową. Niemniej jednak realizacja takiego przedsięwzięcia znacznie usprawniłaby komunikację w centrum Ciechanowa, przywróciła część zniszczonego układu urbanistycznego oraz umożliwiła (poprzez wyprowadzenie ciężkiego ruchu z najstarszej części miasta) odbudowę południowej pierzei Rynku oraz ulic przyległych (fot. 5 i 6).

Fot. 5. Odtworzenie dawnej ul. Zakroczymskiej (pomiędzy punktami 1 i 2, o zwiększonej szerokości dostosowanej do współczesnego ruchu kołowego), a także innych ulic na południowy wschód od Rynku – kalibracja planu z 1851 roku ze współczesnym zdjęciem satelitarnym

Źródło planu i zdjęcia satelitarnego: jw.

Fot. 6. Odtworzenie zabudowy południowej pierzei Rynku i ulic przyległych, w miejscu arterii przelotowej powstałej w wyniku niemieckiej przebudowy miasta – kalibracja planu z 1851 roku ze współczesnym zdjęciem satelitarnym

Źródło planu i zdjęcia satelitarnego: jw.

Podsumowanie

Plan i rejestr pomiarowy siedzib Ciechanowa z 1851 roku są niewątpliwie istotnymi dokumentami dla rozważań o tym, jakie było i jakie mogłoby być w przyszłości historyczne centrum Ciechanowa. Dzieła te w pewien sposób są nadal aktualne, ponieważ informując o przeszłości, dają nam również pewne wytyczne dotyczące prawidłowego (szanującego zastany kontekst kulturowy) planowania przestrzennego w ramach zabytkowego układu urbanistycznego. Plan i rejestr z 1851 roku zawierają szereg nowych informacji, które w postaci uwarunkowań mogłyby być uwzględnione w prowadzonej przez władze miasta polityce przestrzennej oraz inwestycyjnej. Zakres zadań niejako „narzuconych” przez dawny plan i rejestr jest zróżnicowany (także finansowo) – od tablic informacyjnych, poprzez badania archeologiczne, możliwość odtworzenia dawnego koryta rzeki Łydyni w pobliżu zamku, aż po kompleksową rewaloryzację historycznego centrum Ciechanowa – zarówno w aspekcie urbanistycznym, jak i architektonicznym.

Literatura

- Affek A., 2012, *Kalibracja map historycznych z zastosowaniem GIS*, „Prace Komisji Krajobrazu Kulturowego”, 16: 48–62.
- Atlas Historyczny Miast Polskich, <http://atlasmiast.umk.pl>
- Bartoszewicz H., 2006, *Projekty rewirów dla ludności żydowskiej w miastach mazowieckich 1807–1830*, „Rocznik Mazowiecki”, 18: 104–120.
- Bartoszewicz A., Bartoszewicz H., 2012, *Kartografia miast Mazowsza i ziemi dobrzyńskiej do końca XIX wieku*, Warszawa–Pułtusk.
- Górczyk W.J., 2016, *Topografia sakralna Ciechanowa do roku 1600*, „Biezuńskie Zeszyty Historyczne”, 30: 55–80.
- Grzybowski M.M., 1988, *Ciechanów. Szkic z dziejów parafii*, Płock.
- Kazimierski J., Warecka-Kosacka D., 1957, *Studium historyczne miasta Ciechanowa*, Płock.
- Kęsik G., 2011, *Spór o rewitalizację zamku w Ciechanowie*, Ciechanów.
- Kęsik G., 2014, *Polityka wobec miejskich przestrzeni historycznych. Uwarunkowania, podmioty, modele decyzyjne*, Saarbrücken.
- Kęsik G., 2016, *Jak budowano „nowy Ciechanów”?*, „Reduta”, 14–15: 18–21.
- Kęsik G., 2017, *Wójtostwo w Ciechanowie*, Ciechanów.
- Kęsik G., 2019, *Joachima Łuszczewskiego plan i rejestr pomiarowy siedzib miasta Ciechanowa z 1851 r.*, Warszawa–Ciechanów.
- Kulesza M., 2011, *Zagadnienia morfogenezy i rozplanowania miast średniowiecznych w Polsce*, Łódź.
- Kunczewicz A., 1929, *Plany przeglądowe miast polskich*, Warszawa.

- Małowiecki R., 1996, *Kalendarium urbanistycznych dziejów miasta Ciechanowa*, „Mazowsze”, 7(1/96): 11–20.
- Olszewski J.H., 2015, *Tak to zapamiętałem*, opr. B. Bielasta, Ciechanów.
- Omilanowska M., 2003, *Spis rysunków architektonicznych z akt Komitetu Techniczno-Budowlanego Ministerstwa Spraw Wewnętrznych w Centralnym Państwowym Historycznym Archiwum w St. Petersburgu. Królestwo Polskie*, Warszawa.
- Pazyra S., 1976, *Dzieje Ciechanowa i ziemi ciechanowskiej*, Ciechanów.

Źródła

- Archiwum Główne Akt Dawnych w Warszawie, Kartografia z innych oddziałów AGAD, 83.
- Archiwum Główne Akt Dawnych w Warszawie, Komisja Rządowa Spraw Wewnętrznych (KRSW), vol. 4309 (k. 33-34), vol. 4317 (k. nlb.), vol. 4318 (k. 41).
- Archiwum Główne Akt Dawnych w Warszawie, Zbiór Kartograficzny, 17-4, ark. 1-7; Zbiór Kartograficzny, AK, Varia, nr 15.
- Archiwum Państwowe M.St. Warszawy, Oddział w Mławie, Hipoteka powiatu ciechanowskiego i mławskiego, zespół nr 468, sygn. 432, k. 32.
- Archiwum Państwowe w Płocku, Komisja Wojewódzka i Rząd Gubernialny Płocki (1816–1866), sygn. 613. Biblioteka Narodowa, sygn. ZZK 13 540-13 599, <https://polona.pl/item/topograficeskaa-karta-carstva-pol-skago-topograficzna-karta-krolestwa-polskiego-carte,Mzc0MjE5OA/23/#item> (dostęp: 2.01.2020).
- Centralne Państwowe Historyczne Archiwum w St. Petersburgu, Akta Komitetu Techniczno-Budowlanego Ministerstwa Spraw Wewnętrznych, ф 1293, оп 171, д 306, л 1 (Odrys siedzib miasta Ciechanowa w Guberni Płockiej Powiecie Przasnyskim położonego).
- Staatsbibliothek zu Berlin, Preussischer Kulturbesitz, Signatur: Q 17030, Blatt 74.

Possibilities of shaping the historical urban space in Ciechanow based on the city map and registry from 1851

Abstract: The chapter concerns the problems of shaping historical urban space based on the archival city map and registry of Ciechanow from 1851, by the famous Mazovian surveyor, Joachim Łuszczewski. City map, made on a scale of 1:1 500, discovered in 1989 in the State Archives in St. Petersburg, in 2017 was “imported” to Poland in the form of a large graphic file. The only polish exemplary of this map (originally map was made in triplicate) was destroyed in September 1939 during German air raids on Warsaw. In addition, in 2003 in the State Archives in Plock, was found a registry of the seats of the city of Ciechanów (made by the same surveyor), which document turned out to be fully compatible with the said city map. These archives (plan and registry) are a very valuable find on the scale of Mazovia where, apart from Warsaw and Plock, very little of such accurate and complete large-scale nineteenth-century cartographic material has

survived. The city map and registry from 1851 provide an opportunity to re-restore (using information boards, archaeological research or big infrastructure investments) some of the old places in the contemporary historical space of Ciechanow.

Keywords: historical urban space, local policy, Ciechanow, city map and registry of Ciechanow, 19th century, Joachim Łuszczewski.

Dr Grzegorz Kęsik

Uniwersytet Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie

Instytut Nauk o Polityce i Administracji

e-mail: g.kesik@uksw.edu.pl

 <https://orcid.org/0000-0002-9302-9042>